

лешпе чаваш халәхә тунә пархатарлә ёсөм снчен каланә, чаваш сынни ку енепе революцие, совет власне пуләшса ёмәр манмалла мар хайён историлле хастарләхне, ыра кәмләне кәтартнине паләртнә. Хәш-пәр чаваш вуләсөсем патшаләха апат-сймөс пәр-пәр кәпәрне пәтәмәшпе пухнинчен ытларах хатәрлесе панә, тенә. Вәрмара, Шәхрәна, Шулашқара, Сәнтәр-вәррине тата. Кавала уйрәмах ырапа асәннә.

«Народный комиссариат по просвещению 1917—октябрь—1920 (краткий отчет)» кәнеке пите интереслә. Ана В. И. Ленин сав тери тимлә вуланә. Сакна кәнекере Ленин паллә тунисем лайхә кәтартса парасщә. Владимир Ильич ку кәнекене пәр хут сөс мар ларса вулани тата акә мәнрен аван куранат. Сакан пек кәнеке Н. К. Крупская та пур, вәл та унта чылай ырапа паләрта-паләрта хәварнә. Эппин сак кәнеке В. И. Ленинпа Н. К. Крупскаяна пите кирлә пулнә.

Ку кәнекене А. В. Луначарский тәрәшнине пичетлесе кәларнә. Ана тимлә пәкса тухса түрлетекенни, редакцияленни, умсәмахне сыраканни те Анатолий Васильевич хәх пулнә. Кәнекере сүтәс ёсәнчи пәрремәш ситәнүсем снчен каланә, патша тытәмәнчен юлнә йывәрләхсене те паләртнә. Тәсләхрен, акә, пәр сәнав пите нумай пәлтерешлә: «Патша политикине пула вак халәхсен интеллигенциён ас-тәнне ырап сннисенчен нумайәш вөсем сине темскерле намәс йәхран тухнә пек пәхни пите сирәп кәрсә ырнаснә, тарән йәр хәварнә. Савәнпа та паян кунчченек вак халәхсен интеллигенциён хушшинче хәйсен националносно пытаракансем пур». В. И. Ленин кун йышши тәсләхсемпе хәине те тел пулма тивнә, сәмрәк чух тата сакан евәр снсем снчен ашәнчен те, Иван Яковлевичран та пәр хут сөс мар илтнә.

Асәннә кәнекере чаваш халәхән ситәнәвсене уйрәммән паләртнә: пәр институт пур [ку института усма В. И. Ленин хәй пуләшнә], вәл Чөмпәрти чаваш шукуле упраса хәварма май панә, каяраха сак шукултан институт туса хунә, кунсәр пусне висә сүл вәренмелли 6 педагогика курсә уснә; пәтәм Хусан кәпәрнинче те профтехникумсем чавашсен сөс пулнә; клубсемпе халәх сүрчәсен шүчәне те чавашсем малта тәнә; иккәмәш сыпәклә шукулсем те ытти чылай халәхсеннинчен ытларах пулнә (1920 сүлхи 1-мәш январь тәлне). Кәнекере түрех сәлла каланә: халәха вәрентес ёс аталанавә чаваш сннисем валли уснә пәр сыпәклә шукулсен шүтәнче УЙРАММАННАХ ВИТЭМЛӘ (весьма рельефно) паләрат.

В. Назарьев статьяне пустарса уйрәм кәнеке евәр туса упранә Ульяновсем. Сакә вара вәл документ сөмәшә пите хаклә пулнине әнланма май парат. Ку статья «Вестник Европы» журналта «Современная глушь» ятпа 1876-мәш сүлта пичетленсе тухнә. Хуплашки сине статьяна сыракан алә пусни пур: «Питә хисеплә И. Н. Ульянова — Чөмпәр уезәнче ял шукулсем тунә чух пәрле ёсленине, тәрәшнине, пәшәрханнине тата савәннине асәнмаләх».

Статьяри 295 страницәнә пәтәмәшпех Илья Николаевича халаласа снрнә. Юлашкинчен акә мәнле хак панә И. Н. Ульянова: «Вәл ни хәсан та макәртатман, тарәхса усалланса кайман, хуйха үксе пусне сүхатман; кун пек чәтәмләх висәсәр ёсе парәннине, хәйән снчен манса кайсах ёсән тәрәшнине сөс пулма пултарнә».

Тепәр страницәра сөнә абзацран Илья Николаевичән чи сывәх тусне — И. Я. Яковлева мухтаса снрма пусланә. И. Я. Яковлев Чөмпәре И. Н. Ульяновран кәшт маларах килнине паләртнә. «Сак тивәслипе хакламан, сахаләшә сөс пәлекен ёсән, чаваш йәхәнчен тухнәскер, ёненмелле мар йывәрләхсене сәнтәрсе тәттәм чаваш яләнчен сүт тәнчине тухма пултарнә, — тенә статьяра. — Вәл хәйән вәрентәне халәх шукуләнчен пулса университетпа пәтернә. Анчах та вәл малтан мала кайса пынә чух, тимәр сөс чәтма пултаракан тертасапа сәнтәрсе пырса, тәван халәхне сүтта кәларса ыра тәвас шухәш-ёмәтне пәр самантләха та манман. Әнланмалла мар майсемпе, гимназист чухнех вәл тәшти чәтләхран темисә чаваш ачине чәнсе илме ёлкәрнә те пирән хулара пәрремәш чаваш шукулне усма пултарнә».

...Владимир Ильичән ал айәнчи кәнекисем вәл Рафсейри мәнпур халәха пролетариат яла-вә тавра пәтәстәрешән ырма-канми ёсленине, кәрешнине татах витәмлә кәтартса парасщә.

Хветәр УЯР

КАЛАВ

Те хәйсен кәмләсем усәран, вөсем патәнчен хәнасем татәла пәлмәсчә вара. Кирек хәсан та хәна вөсен, Мария Ивановна кунхәра тәрмашат: апат-сймөс пәсәрет, чашәк-тирәк сават, Иван Петровичә магазинсем тәрәх чупат... Тепәр чухне хәнисем хушаланса тәпелте урисене явса ларасщә, хушисем, хәнасем пек, шәпәр шәтәкәнче ө кунхәра хәсәнкелесе тәрасщә.

Тәрләнчә пулат.

Тата пәр кун, ик кун пурәннине те снр-лахмасщә, вис-тәватшар кащ ыртса каясщә. Хушасем сәзәнәсщә. Тархашән.

Халхине вөсем малтан снру илчәс. Халхичен курман-илтмен этем сәлла снрат:

«Эпә сирән хурәнташәр, даже тәванәр те ме те юрат, мәншән тесен эсир Петровсем, эпә те Петров пулнә. Сирән пекех, эпә Вәтаксра суралса үснә, унтан хулая кайнә, мәншән тесен вәреннә снсене ялта скучнә, т. е. кичем.

Сирән пата Эп Автомашинә туянма пыратп. Жалательно конешнә палләх «Волга», т. е. Атәл.

Цалую, т. е. чуптәватп.

Жа. Петро».

Иван Петрович хулари пәр институтра ёслет. Вәл — инженер-лаборант. Арәмә машинистка. Ачисем вөсен үссе ситсе саланса пәтнә. Кулленхи хәнисене шултамасан, стариксем хәлә икә пүлмәл хваттерте иккәшөх шәкәлтатса пурәнәсщә.

Снру илсен, вөсем тахсанччен аса илме хәтланса ларчәс — аса илеймерәс. Такам вәл, килес хәна — те Мария Ивановна өнчен, те Иван Петрович өнчен. Хушамачә те ниме пәлтермест: Вәтаксра сур ял Петровсем. Хәйсем вөсем хәрәх сүла яхәнах ёнтә хулара пурәнәсщә. Вәл хушәра ялта такам та суралса ситәнме ёлкәрнә пуль. Пәр альбом фотоүкерчәк пәкса тухрәс, унта та хәнана тупаймарәс. Палламан снсем темисә те пур, анчах те Петровсем вөсем, те Сидоровсем...

— Ну, юрә, — терә юлашкинчен Мария Ивановна, алләран иртнә типшәм хәрарәм. — Килсен, каласура паллә пулә-ха.

— Ана эс мана шан, — терә Иван Петрович. Хәйне вәл пите пултаруллә сын тесе шултат. Анчах шәл, әна урәх никам та ун пек темест. Хәйән ёсәсәр тата кәнекесемсәр пусне вәл пурнәсра урәх нимән тәлне те пәлмөст. Пәлме хәтлансан та, пәтратат хәна.

— Хәйәнчен ан ыйт тата эсә, — асәрхаттарчә Мария Ивановна. — Сын, хисеплесе, пирән пата хәнана килет иккен те, эфир — кам пулатән-ха эсә? — тесе ыйтса ларәпәр-и? Сук, апла юрамасть. Эфир унсәрах пәлме тивәс әна.

— Тивәс те, пәлейместпәр-сөк-ха?
— Уншән вәл мар, эфир айәллә. Тепәр тесен, тен, хәйне курсанх палласа илпәр?
— Чәнах ара.

Вөсем сәлла каласура татәлчәс.
Иван Петровичә снру тонә сөс кәшт тәләнтерчә. Мәнле вәл палламан снснах «чуптәватп»-сем снрма пулат?

Тепәр кун телеграмма килчә. «Ыран вунсичә сөхете аэропорта кәтме тухәр, — тенә. Вөсәнчә каллах ёнерхи пек: — Чуптәватп Петро».

— О, самолетпа килет! Знай наших! — хәранине пытарма хәтланса, мухтанчә Иван Петрович.

— Те-сирән-ха вәл, те пирән, — терә Мария Ивановна.

— Кирек камән пулсан та, Петро вәл, савә паха. Хурәнташ. Е тәванах-и. Усал сннән укси нумай, ыра сннән тәван нумай тет.

— Атя, мухтан ёнтә.

...Аэропорта Иван Петрович сур сөхет маларах пырса ситрә. Каякансем, килекенсем, асатакансемпе кәтсе илекенсем — вөсә-хәррисәр халәх хәвәшет, палламаннине шыраса тупма мар, паллаканнине те висә минутранах сүхатма пулат. Мән тумалла?

Иван Петрович аса илех кайрә: ара, радио пур-сөк.

Снсем самолетран тухнә-тухман аэропортри радио вара сәлла пәлтерчә:

— Халь кәна пирән хулана килсе ситнә Петров юлташ, сире дежурный пүлмәнчә кәтәсщә...

Иван Петрович умне шөвәр сәмсаллә вөшде этем пырса тәчә. Вәл пәр вәтәр-вәтәр пиллөкәнчә пулас, симәс куслә, йәпшак пиллә. Хаклә йышши пальтовә кәп-кәске. Шәлавар пәс-сийәсем эрешмен ури пек. Шлепки — министрсем те пуртех ун пеккине тупса тәхәнай-мәсчә пуль: велюр. Хәйәнчен тәстанах тройной одеколон шәрши кәрет.

Анчах сәнә ун, утти! Курасчә сирән. Иван Петрович вәл мәнле утса пинине асәрхарә. Чаплән сөс те мар-ха, темле мәнәслән, танлән, нумай пәлтерешлә. Дипломатсем мәнле утинине курман та Иван Петрович, ун шухәшәне, сәвсем сәлла утмалла пек. Е тата статуа утас пулсан, савән пек утса кайәччә. Васкама-сәр, хәйән хакне туйса — лап, лап, лап...

Сәнә вара — унпа танлаштарсан, Наполеон та ача кәна. Куна ним каласмасәрах Александр Македонскипе юнашар тәратма пулат. (Иван Петровичемпе юнашар савән пек этем пурәнәт.) Хәна сине пәхан, вәл ку сүмәнчә үс-ме, үсме, үсме тытәнәт. Хәв вара пәчәккәленсе, пәчәккәленсе пыратән...

— Эсә... Иван... Петрович... мар... пуль? — ыйтрә вәл васкама-сәр. (Кәтнә пекех, вата инженер вәл түрех хәй ыраңне лартрә: эсә, терә.)

— Савдә, — терә Иван Петрович. — Эсир Петро-и?

— Эпир Пет-ро.

Сыравенче асәннә пек, тытса чуптума мар, аллине те пүрне вәснә сәс тыттарса кәтартрә вәл.

— Ман тетушка әста? Е ахаль аппа сәс пу- лать-и вәл? Тен, тухлач? Мамаша төмле кала- нәччә те, манса кайнә. Ну, кирек мән пулсан та, курмастәп эп әна. Юратмасть пулас вәл мана.

— Ну, мән эсир... Вәл апат пәсәрсе юлчә.

— Апатне әна кил пәхакан хәрарәм та пә- сәрме пулатратчә. Машину әста сан?

— Автобус-и?

— Автобус?! — Пәр сапла ыйтнпих хәна Иван Петровича сәр төпне антарса ячә. Сын- сем те ватә инженер сине сивлесе пәхса илчә. Мәнле вәл сав тери чапла хәнана автобуса лартса сүремелле тет?

— Ара, пурпәрех вәл. Хамәр уммах чарә- натә. Персональнәй пекех, — шут тума хәтлан- чә инженер, анчах хәни кулмарә, тутине сәс пәрчә. Пәр ачана кәчәк туртса чәнсе илчә те вәл Иван Петрович өннелле саврәнчә.

— Түләр пәр тенкә. — Унтан ачине хушрә.

— Такси туп.

Хваттере ситсен, хәна чи малтан пүләмсене курса тухрә.

— Сак икә пүләм сәс-и?

— Савсем кәна.

— Не жирно. Т. е. ытлашших мар.

— Пире ситет, — терә Иван Петрович.

— Мамаша каланә тәрәх, эпә ытларах кәт- нәччә.

— Кәтнпие чәнни нумай чухне түрре кил- мессә сав вәсем, — терә Иван Петрович фи- лософла.

Хәна кәлин пәхрә те хывәнма тытәнчә. Кух- ньәран умне сапун сакнә Мария Ивановна курәнчә.

— Ә, хәна килнә. Аван-и? Ялта мәнле пу- рәнәсчә?

— Әна эпә сиртен ыйтса пәлесәнччә.

— Мәнле аппа?

— Саплах. Пире ялтан... тухса кайни пәр

әмәр. Ял мән төслине те астумастәп.

— Әстан вара эсир?

— Севертан.

«Кам таврашә вәл—вилсен те пәлместәп», — тесе шухәшларә Иван Петрович.

— Асу ячәпе сире мәнле чәнәсчә сав?

— Жак, — терә хәна кәскен. — Простә Жак. Атте-анне ячәпе тәшмәшленме юратмастәп эпә. Жак и все.

(Вырәсла әстах пәлменнипе «Жак» тени унән пәр чәвашла сәмаха аса илтерчә.)

— Юратә ара, — киләшрә Мария Ивановна, упәшки өннелле кәшт куларах пәхса: Иван Петровичән чәеләхә тухманнине сирә вәл. — Жак так — Жак. Пирәнле Яку пуль-ха өнтә.

— Нимәнле Яку та мар, — хәйәннех печә хәна. — Пулсан пулә Яша, анчах эп әна та йы- шәнмастәп. Не признаваю. Жак. Вунпиләк тенкә түлесе, паспорта уләштартам. Нечего... Сы- рас тесе те май килместә. Атте ячә чәвашла: Мулентей. Манән — хәвәрах куратәр. Жак Мулентеевич-и? Әнәне йәнерленә пек, киләш- мест.

«Аха, Мулентей ачи-мән, — тесе шухәшласа илчә Иван Петрович. — Хәш Мулентейне Маша пәлет пуль-ха. Вырәс яләнчә Ивансем, пирән ялта Мулентейсем нумай».

Сәтел хушшинче хәна хуәсәне тепре төлән-

терсе пәрахрә. Тәварланә кәмпана кәчәрт сүртса илчә те, чәмлама чарәнса, сасартәк кәйсисене ухтарма тытәнчә. Икшер хут шыра- сан та, тупаймарә пулас, пукан сине түрленсе гарчә.

— Сухалнә, — терә хурләхлән.

— Мән сухалнә? — шартах сикрәс хуәсәм, хәна уксине сүхатнә пуль тесе.

— Моцион, — терә Жак Петро кәскен.

— Моцион?! —

— Моцион. Мән хысән мән симеллине кә- тартса сырнә хут. Паллакан тухтәр панәччә...

— Рацион мар-и?

— Э, чәнах-сәке. Рацион. Пурпәрех вәл.

Стариксене тинех чун кәчә.

— Ара, әна «Тутлә апат-сәмәс» кәнекене сәс пәхса илмелле, — терә Мария Ивановна. — «Медицина энциклопедийәнчә» те каланә...

— Сирән пур-и вәл кәнекесем?

— Пулмасәр. Ватәлнәсәм сынсем медицинә- па интересленме тытәнәсчә вәт.

— Кивә те мар-и?

— Халь кәна тухнә.

— Темән, — саплах иккәленчә хәна. — Тухтә- рә ку ытла лайәх сынччә. Хәрарәм турри тет- чәс әна. Ахалех хугрәс. Сәмахран каласан,

например, вәл төрлә апат сәме сәнетчә. Ун пек усәлләрах, тет.

— Кәнекере те сапла сырнә.

— Услам сү кулленех утмәл-ситмәл грамм кирлә, тет.

— Сүне вырән ситменнипе лартаймарәм, — тесе Мария Ивановна сәтел сүнчи туриккә- сене куәсаркаларә. Пушә вырән вәл пур-пәрех тупаймарә.

— Тата цә витамин пирки пит асәнәтчә. Ли- монра нумай тет-мән вәл.

— Лимонне чейпе пәрле парәпәр...

Апат хысән хәна чәләм чәртсе ячә те Ма- рия Ивановнән кайри пүләмри пуәтарса хунә вырәнә сине яшт тәсәлса выртрә, кәкәрә сине пәпельница вырәнне чей чашки лартрә. (Иван Петровичсен киләнчә чәләм турткан пулман та, вәсен пәпельница сук). Пүләмә йүсә тө- тәм тухса тулчә.

Самрәк Петро хәюләрах та хәюләрах хәт- ләннәсем Иван Петрович пуәрәнса пичә. Сә- тел хушшинче вәл вәтанса сийи-сими сәс ча- каланса ирттерчә. Халә пуәне чикнә те хәни мән те пулин каласа хәраса кәтсе ларать, кәнекисем сине тунсәхлакса пәхатә.

— Апат хысән эп кашнинчех сапла канса выртма юрататәп, — тет самрәк Петро.

Ун пек чухне тем каламалла.

— Ара, лайәх өнтә вәл, — мәкәртататә Иван Петрович. — Паллах өнтә... Канмасәр тата. Апат хысән начар улпут та выртса каннә тет...

Хәна пирусне туртса пәтерчә те вырән сине тарса ларчә. Пәчәк күсәпе кил хуәи өннелле сәнәса пәхрә.

— Эс чирлә мар пуль?

— Сук-сәке, ма ун пек калатәр? — хәраса үк- рә ватә ученәй. — Мән, чирлә пек курнатәп-и?

— Сәну төмле пиәмен помидор сине чухне- хилле...

— Сү-ук, ним те пулман, — тесе Иван Пет- рович кәтесри пысәк төкөр сине пәхнә пек турә. Хәй вәтаннипе нимән те курмарә.

— Эп хама хут те әста та килти пек туй- ма вәрентнә, — терә Петро, Иван Петровича хирәс пырса ларса. — Хәнәсәне те сапла кала- тәп вара: хәвәра килти пекех шутләр, тетәп.

— Тәрәс, тәван панче мән вәтанса тәмал- ли пур әна. Эпир хамәр сынсем вәт.

— Паллах. — Петро каллах пирус мәкәр- ләнтарса ячә. — Итле-ха, Иван Петрович, эп паәраха ыйтасәнччә. Ма санән машина сук? Хәвәр паллә сынсем өнтә, автомашина туянай- ман. Эп пулсан, сав тусанлә кәнекесем вы- рәнне тахәнах «Волга» илсе лартмалла.

— Илесех тесен, әна хәй вырәнне те илме пулатә те, кирлә мар вәл пире, — терә те Иван Петрович шухәшламасәр пәрсе янәшән савәнтах үкәнчә, мәншән тесен хәна шалтах төләнсе кайрә.

— Кирлә мар?! Машина-и?!

— Ну өнтә, кирлә сынна кирлә пуль те, пирән тем тумалла-сәке упта?

— Тем тумалла?! Машина-и-и?!

— Ара өнтә, кирек әсталла та патшаләх ма- шинисем чупасчә те... Лар та кай... Ним чәр- мавә сук. Эпир сүрессе те... Мәнле калас...

Хәна хуәсәна ун пекех намәслантарас мар терә пулас, кәштах йәвашланчә.

— Ну, төләнтертән, земляк. Юратә, сынсем илтмесчә. Машинапа мән чәрмавә унпа. Шо-

фер тыт та — өсә те пәтнә. Шик! шәхәрсә сәс ларса пыратән.

— Вәхәт та сукрах...

— Тупрә каласмалли. Түррипе каласан, си- ленмән-и?

— Эпир ахаль те түррипе каласатпәр пуль?

— Ну, эппин — пат татса, ним пытармасәр...

Иван Петрович кухна аләкә сине шикленсе пәхса илчә те аллине сулчә.

— Атя, яра пар, — терә вәл хуллен.

— Эсир, ватә сынсем, критикәна юратма

должен... мәншән сирән кил-сүрт аставакан хәрарәм сук? Хәвәр сүжашисем — чашәк-сә- пала сүса таратәр. Килте каласа парсан, өй пох та өненмесчә! Эсә, паллә инженер, нәуч- нәй кәнекесем сүракан сын, автобуса тәр- кәшсе сүретән, портфель йәтса, урам тәрәх йәрт-йәрт юратән. Сана мар, мана та намәс ун пек. Унчәнен хисепленә сын та сана урамра курнә хысән хисеплеми пулатә. Тәп-тәрәс кәлатәп. Туянас машина, кил пәхакан хәрарәм тупса ярас. Вара сан хак совсем урәхла. Ма- шинупа кәрт тутаратән та сүран утаксем сине пәр сәклем тусан сапса хәваратән. Вәсем калпакәсене хывса пәхса тарса юлачәсә... «Кам пулчә сав?» — Иван Петрович ара, ләш ин- женер-профессор, член кандидатических наук». — «О, савдә-и! Пысәк сын вәл!» Санән йәлтах урәх хак. Авторитет та сүлте. Эсә — машина хуәи!

— Илесех тесен, конешно, илмелле те...

— Паллах ара. Конешно. Машинасәр эсә — нуль без палки. Пролетарий. Машинапа — ятлә-сумлә сын. Тата — савәнәсә мән чухлә! Сәрле вәрансан та, кәмәлу лайәхланса каятә. Санән машина пур! Сахалтан та пиләк-ултә пин таракан япала. Пурләх! Хәш-пәрисем ләш акәлчан сүннинчә, маяк пәхакантан, кулачсә те — напрасно кулачсә. Эпә хам та ун вырән- нәнчә...

— Мәнле этем вара вәл акәлчанә?

— «Неделере» сырнәччә. Пәр этем, тинәсри маяк хуралси, пурнәс тәршәпе автомашина туянама өмәтленсе пурәннә, тет. Вара укса пу- сәрнә та машина илсе пырса лартнә. Хәйән утравә те пиләк пус пысәкәш сәс, тет, машина- па сүреме мар, сүран утмаләх та сук. Сүнни сапах та кашни кунах машина моторне хуәсатә яратә тет те ик-вишәр сехет савәнә илесе ларать тет. Машина сәсси уншән төмле музы- кәран та паха. Эпә те сапла өмәтленетәп. Мана эс сәкәр пар, — машина туянама та пу- ләш.

— Кама мән вәт, — терә Иван Петрович, шу- хәша кайса. Ун пүсәнчә сасартәк янк сүталса илнә пек пулчә: — Тәхта-ха, машинине эсә ма сине тарсах кунта туянасән? Машинасем халь тәста та пур. Сирән патра та сүтасчә пуль әна?

Хәна анаслас килмен сәртән анасланә пек турә.

— Сутмасәр. Уксу пултәр. Черечә сәс пы- сәкрах.

— Кунта пирән черет сук-шим? Маша, пәл- местән-и? Эп хам асәрхаман та...

— Сапах пирән патри пекех мар пуль-ха. Пирән унта уксаллә сынсем нумай вәт. Шах- терсем уксана кәресепе тултарачсә.

— Эсә те шахтер-и?

— Сү-ук, какой унта! Манән сывләх вашнах мар. Арәм әслет... Кунта эп эс пуләшасса шанса килтәм. Эсә ыйтсан, нимле черетә те пәхса тәмәс. Тата... Тепәр шухәш та пур-ха. Машинине эпә эс парнелесе панә пек тәвасә- шән. Унсәр пирән туртса илме те үркәнсе тәмәс.

— Ан калас? Ун пек те пулкалатә-и?

— Мәнле пулатә әшшә. Ман юлтәшәнне икә хутлә пүртпе «Волгине» ним мар савәрса кәйрәс.

Иван Петрович темскер хәсәтра вуланисене аса иле пусларә.

— Тәхта-ха, аппа вәл сын ләш мән мар-и... харампыр текенни пулман-и? Пәр-пәр туяна- дец-уламса...

— Какой харампыр! — терә хәна. — Ун пек әсчәсәне эпә халыччен те курман. Кәнтәрла арәмәпе икәшә те киоскра сүтә тәватчәс, ка- сине кирпәч те тимәр листи тултатчәс. Пәр сүл хушшинчә кантур пек сүрт туса лартрәс...

Хәна пысәк төкөр сине пырса пәхрә.

— Кур-ха эс, упәте пекех пула кайнә. Те кәсәрәх хырәнәс өнтә, те ыран та юрә?

— Мәнле шухәшлан өнтә, — терә Иван Пет- рович.

— Хырәнмалли хәтәрсем пур-и сан?

— Пулмасар. Вице төрлө: электробритва, ахаль бритва, безопаска.
— Эсе хашне юратарах паран?
— Хаше ал айне лекет—савна.
— Пёрне мана пар эппин эс. Хаманне хума манса кайна.
— Ил ара...
— Электробритвине-и?
— Хать савна ил.
— Пусепех-и?
— Пусепех пултәр ара.

Хыранса тухсан, хана хаваттерти япаласене тиркесе сүремө тытанчө. Ун шухаше, телевизорпа телефон та хайсен выраненче мар, сөтелне те лартма пелмен... Көнеке шәрши те керет-мөн.
— Пулө, пулө. Ват сынсем мөн пелөсчө вөсем,— хана ыран ө тепөр кун. килне каясса шанса, унна килөшсе сүрөрө Иван Петрович.

II

Сөрле.
Хана чөлөм туртса тултарнипе ватә инженер аран сывласа выртат. Унан пусө ыратат, чөри вәхәт-вәхәт чаранса ларна пек пулат. Пөрер савар шыв сыпаясчө те вөт—тама сук. Тама мар, хускаласси пирки шухашланпех раскладушка кәчәртатса-ләчәртатса илет те, ун сассипе вәраннә хана юнашар кравать синче чалт сиксе үкет.

— О, мөнле сыварас, тураңам! Каллех вәратрә!

Тахсанак каланә: сынна усал сунса, шәтәк өн алт, хав керсе үкөн, тенө. Хана валли янтәласа хунә раскладушка та шәп кәна хаваттер хушине хайне лекрө. Сыварма хатәрленсен, саврак Жак Петро ун патне пырса пәхрө те аллине сөс сулчө.

— Выртмастән эп ун сине. Луччө урайне сарса пар.

— Ма выртмастән!— хәраса ыйтрө Иван Петрович.

— Юрамасть,— төрө Петров.— Айәк сыварса каят.

— Эппин эс ман вырән сине вырт.

Сапла Иван Петрович раскладушка сине сакланчө. Пәсәрах ун савар ашө типсе ларна, пусө кунтә пек. Айне тата те йөп лөкнө, те мурө, аяк пөрчине темскер тирсе тарат, анчах пур пөрөх түсет вәл, хускалмасть. Юрамасть мөншөн тесен. Вил те чәт. Хана кантәр.

Юнашар пүлөмре те сывараймасть пулас, Мария Ивановна хәюсәррән үсөркөлени илтөнет.

Иван Петрович пине ситиччен шутлама тытанат. Ыран каз вәл, паллах, эмөл те, пөр курка шыв та пус вөснөх хатәрлөсө хурат. Аллуна тәс та ил. Вырәнне те силлесе керет... Пилөк сөр вуннә патнелле ситнө сөрө ун ыйхи ләпсәр килет. Сыварса, сыварса каяс чухне хана сасяртәк харлатса илет. Чипер ут пек харт! тәват. Иван Петрович шартах сикет. Ыйхи янк усәлат. И-и, тапранса каят вара! Трактор сыварма керсе ларна тейөн. Хар-харт! Хар-харт! Хуть те пүртрен тухса тар.

Шанса пәсәлнә пуль, мөскөн. Е чөлөм нумай туртнине-и.

Ханәхсан, тамакра та пурәнма пулат теңсө. Пөрер сөхөтрен Иван Петрович ханәхма кәна тытаннәччө, Петро шәп пулчө те тәрса пирус чөртсе ячө. Ку ситменччө тата. Төтөмө сәра, йүсө, савара, сәмсана, куца, хәлхана керет, ахәр, пирус мар, махоркәран авәрнә сигарет мар-и вәл.

Чөлөмне туртса пөтерсен, хана сывлама чаранса тәнн итлесе выртрө. Вара тәчө те сөтел патнеллө утса кайрө, пөчөк лампәна чалт сүтрө. Чәматан үснө, хут чәштәртаттарни илтөнчө. Темскер чәшт, чәшт, чәшт тәват те ләшт туса үкет. Унтан каллех чәшт, чәшт тәват те ләшт...

Хана укса шултат-мөн. Йөри-тавра хай чак пек хәраса пәхәлат, итле-итле ларат...

Иван Петрович пәсәрах айәкө пәлли пулнәччө, касса илсен те туяс сук. Халә ак пырө түсме сук кәтәкләна пусларө. Тавәнса выртрө-выртрө те вәл чәххәм! үсөрчө.

Хана укси сине лап йәванчө... Иван Петрович тахсанчен сыварнә пек туса выртсан тин вәл сөкләнсе уксине шултаса пөтерчө, аңа чәматана пустарса чиксе, чәматаннө сөтел айне лартрө. Унтан хай кравачө айне кусарчө. Юлашкиччен минтерө айне илсө хучө.

«Шанмасть,— төсө шухашларө кил хуши.— Те ашшө-амәшө савән пек сынсем өнтө. Шөл

йөкөтө. Асла хай, сәнө-пусө те пур...»

Кансөр выртнине хана тата хытарах харәл-тата пусларө. Такама пәвса вөлереңсө тейөн сав.

Сыварасси пулмарө кәсәр. Тул та сүталса пырат? ав. Иван Петрович хуллен тәчө те чөрне вөсчөн тепөр пүлөмө тухрө. Мария Ивановна та тәнә-мөн, төттөмре чүрече патенче ларат.

— Эсө ма сывармастән, Маша?

— Ш-ш! Хуллентөрех эсө. Ыйхә тәранчө ара.

— Сутас-и?

— Сынна вәратән. Кухнө атя.

Кухняра вөсем пөр-пөрин сине пәкса илчөс. Иван Петрович пичө лүчөркенчөк, курпунө те тата ытларах тухнә пек. Мария Ивановна ываннә сәнлә.

— Ман вырән сине кайса вырт, Ваня.

— Хав вырт.

— Эсө, мөн, силеннө пек!

— Хани ку ытла канәсәр әтем пулчө-ха.

Сөрөпе утса сүрет.

— Кирөк мөн хәтлансан та, хана вәл пирөн. Чәтас пулат, өмөрлөхе килмен вәл. Килте хана пур чухне хуши— хана, хани— хуца, тенө.

— Вәл сапла сапла та-ха... Палларән-и эс аңа, кам таврашө вәл!

— Сөхмет, Мулентей ачи. Вөсен сәм таптаракан машина пурчө.

— Леш сүрсөр өннө асатнисен-и? Хуранташ-и вөсем пирөн?

— Анне өнчен тастан тиветчө пулмалла.

III

Есрө Иван Петрович кунөпех сөнксө ләрчө. Кәшт шухаша казат кәна, пусө кәкәр сине ләнк усәна анат. Аран-аран тәватә сөхөтө кәтсө илчө.

«Ну, ыйха туртатәп өнтө»,— төсө өмөтленсө пырса кәчө вәл килне. Пәхәт— пөтөм пүртнө пустарса пөтернө. Гардероба балкон алакөпө шалти пүлөм алакө хушшине хөстөрсө лартнә. Ураллә пысәк куәкәски хысалти стена сүмөчө. Мария Ивановна вырәнне төттөм пүлөмө кусарнә. Телевизор гардероб тәрринчө, кино-мөн пәхас пулсан, пуца мачаналла кәсәртмалла. Сөтел урай варринчө. Саврак Петровө хай пукан сичне сүллә икерчө пек сүталса кулкаласа ларат.

«Ну, өс тупса панә ку»,— хәраса шухашларө Иван Петрович. Ыйхи ун янках усәлса кайрө.

— Эс паян кунөпө те ләш кураймарән пуль?— ыйтрө вәл.

— Еслөрөм кәштах,— төрө хана сәпайлән.— Ну, мөнле, килөшет-и кун пек? Пүртри япаласене те пөлсө вырнастарас пулат сав. Сирөн ытла та өлөкхиллөчө.

Иван Петрович хайөн кабинетне керсе пәхрө те, сүсө ун чәшәл хускалчө. Хана кунта та хушаланма өлкөрөнө-мөн. Тәтәш тыткаланипе кивелнө чи кирлө кенөкөсене сөтел сывәхәнчөн таста аякка илсө кайса пытарса хунә. Вөсен вырәннөчө «Книга о вкусной и здоровой пище» өвөрлисем куца сисө тәраңсө. Пысәкәшнө, хуплашине, төснө кура суйласа ларта тухнипе пөр автор кенөкисемех халь өнтө пөтөм библиотекипе сапаланнә. Мөн те пулин шыраса тупас төсен, сөхөчө-сөхөчөпө қақаләнмалла. Унчөнхи пек йөркелөмө сахалтан та пөр эрне кирлө. Вәл өтпуск илмөсөр те пулмәсть пуль өнтө. Мөн чул вәхәт сая казат. Шөл.

Иван Петрович ханана ятласа тәкма хатөрчө, Мария Ивановна асәрхаттарнине аса илчө те сапла сөс каларө:

— Ма ун пөкех асаплантән, ачам, ачам. Хама мөнччө... Ханана өслеттерсен, аван мар ун пек. Санән пөреххут хула курсә сүремеллөччө.

— Елкөрөп-ха. Кунта өлө пөр кун—ик кун сөс пурәнәс сук вөг.

«Аха, ун пек иккен...»— төрө те Иван Петрович нимөнле коментари те тумарө.

Тепөр каз та сывараймарөс вөсем. Хана пөррө уксине төрөслөмө, висө хут чөлөм туртма, тепрө шыв өсөмө тәчө. Кашнинчөх лампәна сүтса ярат вәл, хыттән үсөркөлөсө утса сүрет...

Висөсмөш кунне Иван Петровичла Мария Ивановна түсеймерөс— хайсен шучөпө өтпуск илчөс. Хани хулана тухса кайнә-кайма вөсем сапса антарнә пек сыварса каясчө. Ура сасси илтәнсен, салтакөм пек сикө-сикө тәраңсө.

Саврак Петро питө перөкетлө сын-мөн: хулара апатланса уксине пөтөрмөст, кирөк аста пулсан та, пөр минут кая юлмасәр килө хаш-

көса чупса ситөт. Апат вәхәтра писсө өлкөр-мөсен, хай кәмәлсәр пуллине систөрет. Пирусне те вәл Иван Петровичсен уксине туянат. Төрөс те тәват пуль ара: хана вөт... Вәл саврак сын, аңа укса кирлөрөх.

Көсөх ун патне төмөнлө сивчө куслә йәпәлкка әтөмсөм сүрө пусларөс. Пурте сав тери хәюлә, тастан никам илме пултарайман дефицитлә таварсене «пусса выртса» ө «тәгәлтарса» илнисөмпө мухтанасчө. Хайсене пөрттө ытлашши вәйлә төмөллө мар. Шүрөкө, имшөр. Саврак Петро та вөсен үмөнчө мәнәсләрах курәнәт. Кусөм ун тавра спутник-сем сөр тавра саврәннә пек вөтөртөтөсчө, «Петро юлташ» та «Петро юлташ» теңсө, машина тупса пама пуласчө.

Эрөх өсөсчө вөсем, пирус та сигарет мәкәрлантарасчө. Есөм-симө пөтсен, Иван Петрович синчен аса илсөсө.

— Эй, старик, аста эсө? Эрөх илсө кил!

Саврак Петрона вөсем кил хуши, паллә үчөнәй, Иван Петровича унан мөскөн хуранташө, теңсө пулас. Вәл шухаша хана хай те сирсө яма васкамасть. Юлташөсем ытла атса кайсан сөс вәл «старик» хутне көнө пек тәват:

— Ну, эсир, савраксем, хавәрах кайрө өнтө. Ват сынна... ырә мар ун пек. Юрамасть.

Вара Иван Петровича аяккалла чөнсө илет те пүрнисене вылятса кәтарат: укса парса яр, тет өнтө.

— Кайран түлөсчө вөсем сана, ан хәра.

Анчах ни кайран, ни малтан укса пани-тунни пулмәсть. Савраксен сөр төрлө шухаш та, манаңсө пулас вөсем. Кил хушсөм курортра канма пустарса хунә укса шәнкәрт сөс савәннө керсө казат вара.

Сапла пөр эрне иртөт. Хаваттөре кастарман ват качака таки шәрши сапса лартрө, форточкәсене висө сүл усса таратсан та, тухса пөтөссөн туйәнмәсть. Мария Ивановнән кашни кунах пусө ыратса сүрет. Иван Петрович та йәшнә сәнлә. Анчах вөсем паттәррән чәтәсчө-ха, хайсем тарәхнинө паләртмасчө. Мөн тәвас тен эс— хана— хуца, хушсөм хана-сөкө-ха.

Саврак Петро килнөренле ик эрне ситрө. Эрөх өсөсшөн кастарса сүрөкөсен йышө икө хут үсрө, машинин төсө те курәнмәсть-ха.

Карчәкпа старик чәтрөс-чәтрөс те пөррө, хани сук чухне, вәрмана тухса тарчөс. Ханин япалисене күршө кусарса хучөс, алак сине тул өнчен савән пек сырнә хут сыпәстарса хаварчөс:

«Хисөплө Петро юлташ!

Сирөнне сывпуллашмасәр тухса кайма түр килнөшөн тем пөкех шөл. Пирө иксөмөре те васкавлә өсөпө кәларса ячөс. Пөрер уйәхсәр та тавранмастпәр пуль. Ан силөн. Килтисене салам кала.

И. П-на М. И.»

Тинөх ирөкө юлтәмәр төсө, стариксем вәрманта кунөпө сәғанса сүрөрөс. Пөр кун хушшинчөх вөсөне сән көчө. Килө сөрлө тин таврәнчөс. Пүрт үмөнчө Иван Петрович пусне сүлөллө кәсәртса пәхрө те тротуар сине лак ларчө. Вөсен висө чүрөчө те сәп-сүтә, прожектор пек ялкәшса ларат.

Шалтарах вәйран кайнә упәшкине Мария Ивановна аран пүрте савәтса көчө. Хана сөтөсәре чөнтөрсө сәраңси юраттарнә-мөн, сөтел хушшинчө пөчөнөх эрөх өсөсө, апат явтарса ларат. Хайнө тыткалама укса вәл Иван Петровичсен ячөпө күршөрөн кивсен илнө пулнә.

Аптраса үкмен йөкөт.

Тепөр висө кунран вәл машина туянчө-туянчөх. Маршрут хучө сүртарма тата икө кун кирлө пулчө. Вара асатса ячөс аңа. Сүл синче тыткалама төсө, хаклә хана Иван Петровичсенне пөр витрине, фарфор турилккине, куркапа икө кәмөл кашәкне хурса кайрө. Алса тулне илчө. Хайнө хураласран Иван Петровичнән кивө костюмне тәхәнчө. Плащне хучө. Атту сүл синче тем пулас-килөс. Паян кирлө мар— ыран кирлө пулма пултарат. Сых ятнө.

Каялла таврәнса, тата мөн те пулин ыйтассә кәтнөччө те— таврәнмар вәл.

Карчәкпа старик пөр кун та пөр сөр вәран-масәр сыварчөс. Унтан тата тепөр сөр. Кәштах вәй керсен, канма Ильинкәна тухса кайрөс. Алакө сине сапла сырса хаварчөс: «Ханана ө өснө килнө ырә сынсем! Сәраңси күршөре». Мөншөн төсен, кашни пин сынран тәхәр сөр тәхәрвун тәхәрөшө— лайхх сынсем, пөри сөс— Жак Петро.

Ыр кәмәллә стариксөне шөлөсө, сүрт коменданчө алак синчи хута сурса пәрахрө.